

KONUT VE GÖÇ: 19. YÜZYIL KAYSERİ RUM EVLERİ

Çağdaş Lara Çelebi *

Öz

19. Yüzyıl sonu Kayseri sancağındaki bütün demografik hareketlilik arasında en fazla gerisinde iz bırakan, Rum Ortodoksların göçleridir. Onlar için göç o kadar önemliydi ki, yaşamlarını sadece birçok açıdan etkilemekle kalmayıp onlar için bir nevi *modus vivendi* haline gelmiştir. Araştırdığımız dönemde kitlesel göçlerin sonucu olarak mimari açıdan Rumlara ait sivil konutların dış cephelerinde Batı etkisi gözlemlense de, bu hareketliliğinin etkisini anlamamızı sağlayacak olan, ithal veya Avrupa tarzı ev araç gereç kullanımını saptayamıyoruz. Nüansları bir kenara bırakırsak, Kayseri Rumları Müslüman ve Ermeni komşuları ile birlikte benzeri ev eşyaları kullanma eğilimi göstermişlerdir. Bu nedenle bu makale, süre gelen göçlerin yerli Rumların hayatlarını ev eşyası tercihleri açısından ne derecede farklılaştırdığını göstermeyi amaçlamaktadır. Ağırlıklı olarak Osmanlı şerhiye sicilleri ve salnameleri, Rum sözlü tarih arşivi, Amerikan misyonerlerine ait mektup ve raporlar ve Avrupalı gezginlere ait kitaplar kullanılan bu çalışmanın sonucunda, 19. Yüzyılın son yıllarına doğru birden fazla faktörün Kayserili Rumların ev eşyası tercihlerine şekil verdiğini göreceğiz.

Anahtar Kelimeler: Göç, Rum, Kayseri Evleri, 19. Yüzyıl.

Abstract

Dwelling and Migration: Greek Orthodox Houses in the 19th Century Kayseri

Among all demographic mobilities in the late nineteenth century Sanjak of Kayseri, the migratory movements of the Greek Orthodox inhabitants came to fore as the ones which left a rather colossal imprint behind. For them migration was such a significant phenomenon that affected their lives in various ways and virtually became a kind of *modus vivendi*. Architecturally, in the examined period a great deal of Western impressions was observed at the façades of Greek Orthodox civil dwellings. Despite this, we cannot pin down significant foreign influence in their habits of using imported or European home utensils. Certainly the verification of this idea needs us to display tangible, material proofs. Thus, to trace such evidences, various sources such as the Greek Orthodox oral tradition those based on the articulations of the Greek Orthodox of the early nineteenth-late twentieth century Kayseri on everyday life, traveller books, Ottoman provincial yearbooks, the sharia court registers and the missionary sources—the annuals and letters of the American Board of Commissioners for Foreign Missions were applied. In the end of this study, which aims to trace to what level the ongoing migrations had influenced the Greek Orthodox local

* Dr. serbest araştırmacı. E-posta: cagdaslara@hotmail.com.

inhabitants' everyday lives from the perspective of their home equipment preferences; we shall see that towards the last years of the 19th Century more than one factor had given shape to the general tendency of the Greek Orthodox.

Key Words: *Migration, Greek-Orthodox, Houses of Kayseri, 19th Century.*

Giriş

Ev kültürü çeşitli faktörlerce şekillendirilmiş ‘statik olmayan bir olgudur’¹. Tarihin bütün dönemlerinde diğer itici güçlerin yanı sıra göç hareketliliği, yapısal anlamda konutlar üzerinde belirleyici etmen olarak öne çıkar. Özellikle estetik ve pratik güdülerle, insanlar genelde yeni gözlemledikleri mimari dizayn, süsleme ve konutlarla ilgili diğer şeyleri kendi anlayışlarına transfer etme eğilimindedirler. Bu bakımdan, 19. Yüzyıl Kayseri sancağı Rum konutları güzel bir örnek teşkil eder. 19. Yüzyıl boyunca, eğitim aktivitelerinden sosyal ideolojilerin yayılmasına, ticari hayattan mimari estetik tasarımlara kadar bir çeşit vasıta olan böylesi bir demografik hareketlilik, aslında Anadolu’nun merkezinde bulunan kuzeyden Kızılırmak Nehri, güneyden Toros Dağları, doğudan Fırat Nehri ve batıdan Tuz Gölü ile sınırlanmış Kapadokya’nın tamamına yenilik getirmiştir².

Bu gerçeklik bize özellikle Rumların günlük hayatlarında göçe dair birçok görsel ve fiziksel ipucunu bulacağımız kanısını uyandırıyor. Bu fikrin doğrulanması için elle tutulur kanıtlar bulmalıyız. Bu çeşit delilleri elde edebilmek için, 19. Yüzyıl sonu ile 20. Yüzyıl başı Kayseri’inde günlük yaşamından bahseden Rum Ortodox sözlü tarih arşivleri, gezgin kitapları, salnameler, şeriye sicilleri ve misyoner kaynakları –Kayseri’de ikamet eden ABCFM (American Board of Commissioners for Foreign Missions) misyonerlerinin yıllık ve mektupları- kullanılmıştır.

Kayseri konutlarının özelliklerini incelemeye başlamadan önce, buradaki insan yaşamının değişmesindeki etkilerini kavramamız açısından göç hareketliliğine bir parça değinmeliyiz. Bunu takiben, gayri-Müslim (Rum ve Ermeni) konutlarının dış cephe tasarımlarının kapsamlı analizinden bahsedilecektir. Ve sonrasında, Rum ve diğer yerli halkın ev eşyası kullanımındaki kendine özgü özellikler sergilenecektir. Alışılmamış örneklemelerin saptanması, bir dereceye kadar kantitatif metod uygulamamızı gerektirir. Arşiv kaynaklarından sayısal veri elde etmemiz ev eşyalarını ‘ortak kullanılan ve ‘olağan dışı’ olarak sınıflandırmamıza yardımcı olacaktır. Bu nedenle analizimizi, zaman zaman daha kapsamlı bir örnekten daha spesifik bir örneğe, ve bazen küçük

¹ Tuztaş 2010, s.504; Mosha Livin 2011, s.2.

² Mistakidis 1892, s.4, 6, 15.

parçacıklardan genelleme yaparak, yani hem tümünden gelim hem de tüme varım metodolojilerini uygulayarak yapacağız.

1. Göç hareketliliği, 19. Yüzyıl Kayseri’inde kitlesel göçler

Bu noktada öncelikle yerli halkın, özellikle Rumların neden göç ettiklerini cevaplamalıyız. Şüphesiz, sosyal, sağlık, eğitim vb., göç nedeni insandan insana değişir. Yinede, sadece 19. Yüzyıl Kayseri’inde değil dünya tarihi boyunca temeldeki itici motiv finansal nedenlerle ilintili görülmektedir. Yoksulluk, bulunulan yerde herhangi bir ekonomik aktivite sürdürme olasılığının düşük olması gibi nedenler insanların dikkatlerini başka yerlere, kendilerine daha iyi yaşam standartları sağlayabilecekleri mekânlara yöneltir.

Aslında Anadolu’nun merkezinde bulunun Kayseri’de de benzeri etmenler rol oynamış görülmektedir. Bu dönem Kayseri’inde genel anlamda iş sahaları toprak ile sınırlı olduğu halde, tarımsal faaliyetler bile yeteri kadar geliştirilememiştir çünkü burada toprağı işleme, kuraklık, aşırı yağış gibi iklim koşullarının çok fazla etkisi altındaydı. İklimsel sorunların yanı sıra, toprağın ekilip biçilme tekniklerindeki ilkelik tarımı daha da güçleştiriyordu. 19. Yüzyılın sonlarına doğru özellikle civardaki misyonerlerin girişimiyle Mac-Cormick sabanı, çırçır makinası gibi bazı yeni tarım alet-edevatın kullanılmasına başlanmasına rağmen Kayseri’deki Amerikan misyonerlerinin yazışmalarından, yerli çiftçilerin yeni tarım aletlerine çok çabuk adapte olamadıklarını anlıyoruz.

Kaçınılmaz olarak zincirleme reaksiyon gibi, tarımdaki yetersiz üretim, yiyecek azlığı ve hatta kıtlık gibi diğer sorunları beraberinde getirdi. Aslında, 1870’lerin ortalarındaki kıtlık sadece Kayseri’ye özgü değildi. İmparatorluğun Anadolu ve Balkan topraklarındaki birçok bölgede aşırı derecede yiyecek yetersizliği görülüyordu. Yinede Kayseri’deki durumun ciddiyetini anlamak için arşiv kaynaklarına baktığımızda, açıklıktan ailelerinin bütün fertlerinin tek tek yok oldukları örneklerine rastlanmaktadır³.

³ *Βιβλίον Πρακτικόν του Επαρχιακού Συμβουλίου (Καισαρεία, 1875)*, 9; Missionary Letter of J. O. Barrows (Marsovan, May 22, 1874, —Reel no. 591, dosya no. 36); Missionary Letter of J. O. Barrows (Kayseri, July 16, 1874, —Reel no. 590, dosya no. 40); Missionary Letter of J. O. Barrows (Kayseri, October 13, 1874, —Reel no. 590, dosya no. 42); Missionary Letter of J. O. Barrows, —Reel no. 590, dosya no. 38); Missionary Letter of Lewis Bartlett (Kayseri, July 10, 1874, —Reel no. 590, dosya no. 95); Missionary Letter of Lewis Bartlett (Talas, September 17, 1875, —Reel no. 590, dosya no. 99); Missionary Letter of Lewis Bartlett (Talas, March 16, 1876, —Reel no. 590, dosya no. 100); Annual Report of Lewis Bartlett for the Years 1875-1876 (Kayseri, 1876, —Reel no. 589, dosya no. 104), 2, 4, 24; Missionary Letter of W. A. Farnsworth (Talas, July 17, 1874, —Reel no. 591, dosya no. 72); Annual Report of W. A. Farnsworth for the Years 1874-1875 (Talas, April 8, 1875), 3 —Reel no. 589, dosya no. 102); Missionary Letter of W. A. Farnsworth (Talas, August 15, 1875, —Reel no. 591, dosya no.

Zaman içerisinde bütün bunlar, tarım ürünlerinin yetersizliği, ekonomik fırsatların azlığı gibi nedenler, yerli halkı finansal sorunlarını çözmek için göçe sevketti⁴. Rum Ortodoks ve Osmanlı arşivlerine göre Rumlar Antalya, Karaman, Erzurum, Adana, Mersin, Konya, Ankara, Yozgat, Karadeniz Bölgesi gibi yakın şehirleri İzmir ve İstanbul gibi büyük ticari merkezlere göre daha fazla tercih ediyorlardı. Fakat özellikle 19. Yüzyılın son yıllarına doğru bu eğilim yavaş yavaş değişmeye başladı ve zamanla İzmir, İstanbul, Samsun gibi kıyı şehirleri göç edilen önemli merkezler haline geldi⁵. Ayrıca, Rumeli, Mısır veya İngiltere'nin çeşitli şehirlerinde ticaretle uğraşan Kayserili Rumları görmek olağan dışı değildi. 18. Yüzyılda deniz aşırı ticaretle uğraşmaya başlayan Osmanlı'nın diğer bölgelerindeki Rumları gibi, Kayserili Rumlarda dünya ticareti ile uğraşmaya başlamıştı⁶.

19. yüzyıl sonu-20. Yüzyıl başı Rum ve Protestan misyoner kaynaklarını referans aldığımızda, bazen civardaki kasabaların neredeyse yarısının geçici, mevsimsel göçle başka yerlere gittiğini görüyoruz. Onlar için göç o derece önemliydi ki, yeni evlenmiş bir erkek bile evlendikten en fazla 6 ay sonra iş bulmak için göç etmek zorunda kalıyordu. Fakat kendi işini kurmak isteyenler için bu zaman aralığı genellikle 2-5 yıl kadar gerektiriyordu⁷.

732), 4; Annual Report of W. A. Farnsworth for the Years 1876-1877 (Cesarea Station, February 27, 1877, —Reel no. 589, dosya no. 105), 14, 17-19; Annual Report of W. A. Farnsworth for the Years 1878-1879, (Talas, 1879, —Reel no. 589, dosya no. 110); KΠ 94 bölüm: Εκκλησιές ξένων δογμάτων; KΠ 99 bölüm: Το τσαρσί, αγορά της Μουταλάσκη; KΠ 139 bölüm: Κλίμα; Mardin 1969: 262; Panayotopoulos 1983: 93; Tuzcu 2000, 536; Barkley 2011, 149, 157; Ainsworth 1842, 222.

⁴ Dünya tarihinin bütün dönemlerinde hem kısa hem uzun göçlerde insanların ekonomik durumları ve göç nedenleri arasında belirli bir korelasyon vardır, bkz.: Everett 1966, s.15; *Αρχείο Προφορικής Παράδοσης*, dosya: KΠ 55 Καισάρεια, bölüm: Αίτια της ξενιτιάς; dosya: KΠ 134 Τσούχουρ Καισάρεια, bölüm: Σχέσεις και συναλλαγές του οικισμού; Loukopoulos 1985: s.505; Karoli 2004, s.58.

⁵ *Kayseri Şer'iyye Sicili no. 209*, (1851), 5; *Kayseri Şer'iyye Sicili no. 223*, (1870-1873), 50, 69; *Αρχείο Προφορικής Παράδοσης*, dosya: KΠ 55 Καισάρεια, bölüm: Πληροφορία για της ιστορία της ξενιτιάς; dosya: KΠ 97 Μουταλάσκη Καισάρεια, bölüm: Ελληνικοί οικισμοί/ Βέζε; Karoli, 2004, s.58). Kayseri'nin aksine 19. Yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'daki ticaret büyük oranda Rumların elindeydi, bkz.: Homans 1858, s.402. Bahsedilen dönemde Rumların ticari faaliyetleri için bkz: Clarke 1818, s.450; Alcock 1831, s.163.

⁶ *Kayseri Şer'iyye Sicili no. 223*, (1870-1873), 50, 69; *Αρχείο Προφορικής Παράδοσης*, dosya: KΠ 122 Ταβλούσου Καισάρεια, bölüm: Ελληνική βιβλιογραφία/Αρχέλαος Σαραντίδης (1899); Wilkinson 1896, s.25-26; Smith 1852, s.67; Sarioglou 1959, s.17-18; Clogg 2002, s.21, 23; Katsiardi Hering 2003, s.461-462, 466-46, 481.

⁷ *Αρχείο Προφορικής Παράδοσης*, dosya: KΠ 124 Ταρχίαν Ταξιάρχης Καισάρεια, bölüm: Κλίμα; Reel 589, dosya no: 104. Bölgesel iklim de mevsimsel göçleri bir parka etkilemekteydi, bkz.: *Αρχείο Προφορικής Παράδοσης* dosya: KΠ 124 Ταρχίαν Ταξιάρχης Καισάρεια, bölüm: Κλίμα; Brown 1996: s.125; Mabogunje 1999, s.43. Ticari amaçlı göç ettikleri yerlerde Rumlar kendi

Göç sürecinde karşılaşılan engeller ve zorluklar zaman ile sınırlı değildi. Arno Mehlan 18 ve 19. Yüzyıllarda transit ticarete demir yollarının öneminin altını çizer⁸. Şüphesiz demiryollarının ve aynı şekilde karayollarının güvenliği bir yerden başka bir yere giden insanlar için önemlidir. 19. Yüzyılda insanların ve malların dolaşımı için daha çok karayolları tercih edilmiştir. Tamamen bırakılmasa da, 1800'lerden itibaren Karadeniz ve Akdeniz yolları önemlerini yitirmiş, bunların yerini Anadolunun içlerinden giden eski Bizans yolu almıştır. Büyük ihtimalle karayollarındaki artış ve ayrıca Rumların göç ettikleri yerlerde durumlarının iyilenmesinin sonucu olarak, 1850'lerden itibaren bazı Rum göçmenlerin ailelerini yanlarına aldıklarını ve 1860'lardan itibaren kalıcı göçlerin sayısal anlamda arttığını görüyoruz. Bu noktada konuyu dağıtmadan, göç ettikleri yerlerde aynı kilise ve çarşılara giderek Rumların günlük hayatlarında kendi aile-akraba çevreleri ve hemşerileriyle iletişim kurma eğiliminde olduklarının kısaca altını çizmekte fayda var⁹.

Göç sorunlarının daha yakından analizi, yollarda karşılaşılan güçlüklerin bir dereceye kadar ulaşım metodları ile ilgili olduğunu ifşa eder. Göç süresinin uzaması insanların hayatlarını tehlikeye atmaktaydı. Şanslı olanlar at, eşek veya at arabası gibi ulaşım araçları kullanarak yolculuk ediyorlardı. Fakat at arabalarının kullanımına çok fazla rastlanmamakta, Amerikan misyonerlerinin bile daha çok ulaşımında hayvan gücünü tercih ettiğini görmekteyiz¹⁰. Aslında göç koşulları öyle zorluymuştu, uzak mesafelere göç sırasında ulaşım aracı veya hayvanı kullanmayan yoksul Rum -ve büyük ihtimalle Müslüman ve Ermeni- göçmenler karşılaşılabilecek ölüm vakalarına karşı hazırlıklı olmak, ölüyü defnedebilmek için yanlarında kürekle seyahat ediyorlardı¹¹.

Bütün bunlardan sonra insanın aklına böylesi zorlu bir süreçten sonra göçmenlerin ne kazandıkları gelebilir. Elbette kazanılan finansal miktar göçmenlerin uğraştıkları mesleğe bağlıydı. Yine de aşağıdaki kısa örnek göçün ekonomik kazanımlarını bize resmetmesi açısından yararlıdır.

Mesela 19. Yüzyılda,

ticari organizasyonlarını kurabiliyorlardı, Stoianovich 2003a, s.424; Stoianovich, 2003b, s.452-453. Mısır'da Kapadokya'nın diğer yerlerinden tüccarlar görmek mümkündü, bkz.: Anagnostopoulou 1997, s.236.

⁸ Mehlan 1979, s.377.

⁹ Rizos 1958, s.19; Augustinos 1997, s.39-41; Rizos 2007, s.195; Kapoli 2004, s.65.

¹⁰ Osmanlının büyük ticari merkezlerinde de ulaşım için genellikle hayvan tercih ediliyordu ve 'arabaların' çok rahat bulunmuyordu, bkz.: Tobin 1855, s.229, 231, 235.

¹¹ Reel 585, dosya: 161, Reel 590, dosya nos: 38, 100, 131, 133; Reel 591, dosya nos: 36, 111, 171, 190, 710, 715, 768; *Αρχείο Προφορικής Παράδοσης*, dosya: ΚΠ 97 Μουταλάσκη Καισάρεια, Ελληνικοί οικισμοί; dosya no: ΚΠ 99 Μουταλάσκη Καισάρεια, bölüm: Αμάξια; Tsalikoglous 1980: 163; Augustinos 1997, s.40.

“Καϊσεριγέ μητροπολιτη Ιωάννης εφένδι επαρχίασηνδα εν ζιγιαδέ ιλμ-ού μεαριφίν ιντισάρ βε τερεκκισινέ τζαλησάράκ, 1880 σενεσινδέ Καππαδοκική αδελφότησιν τεσβικ βέ τασβιπί ιλέ επαρχίαγια πիր μερκέζ μεκτεπί τεεσισινί τεσεππούς είλεμίς βέ πού παπδέ ιανέ τοπλαμαγά πασλαγιούπ, σερμαγέ βέ ρεϊσ-ουλ μάλ όλμάκ ούζερέ πիր μηκδάρ άκτζεγί φαϊζά βερμίσδιρ. Τεσεππούσι βακκηγιαία πιρδέν πιρέ πασλαμανήν κιάρι ακήλ όλμαδηγη τεσαββουρή ιλέ, έββελα Τίμιος Πρόδρομος Μοναστηρή δερουνινδέ φακήρ φουκαρά τζοδζουκλαρήν τεαλλίμ-ού-τερπιγεσί ιτζούν πիր δημοτικόν σχολειόν τεσκίλ ιτμίς βέ πάδεχου Δέρι Σααδετδέ πουλουνάν αδελφότησιν γαιρετί βέ ό ζεμάν μακαμδά πουλουνάν άκήλ βε γαιγιούρ Πατρίκ ούτζουντζί Ιωακειμ έφένδι χαζρετλερινίν χιμμέτ βέ τεσβικί ιλέ Μαρσίλγιαδα ιδζράϊ τιδζαρετ ιδέν βέ μιλλετιμίς μεκιατιπί ιτζούν σένεβι πές πίν φράγα ιτα ιδέν **Θεόδωρος Έμμανουήλ Ροδοκανάκης** ναμ χαϊρχαχίν βέ πού γιαλδά ιλιμπερβέρ βέ άσχάπη σερβετιν βερδικλερ ιανενίν γιάληνηζ Καϊσεριγέ κουρπινδεκί Τίμιος Πρόδρομος Μοναστηρή δερουνινδέ Ανατοληνήν πιλ δζούμλε σεχιρλερινδέ ιδζράϊ τεδρίς βέ τεαλλίμ ιτμέκ ούζερέ άλίμ διδάσκαλος βέ παπασλάρ γετισδιρμεγέ μαχσούς πիր **Ίερατική Σχοληνίν** ιδαρεσινέ ταχσίς όλουνμουσδουρ”¹².

Yukarıdaki örnek, Rum göçmenlerle yeni gittikleri yerlerdeki göçmen topluluklar ve Kayseri’deki eğitim kurumları arasındaki sıkı bağı açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Dahası, yine aynı örnek bize göçmenlerin bağış miktarları konusunda ipucu vermektedir. Eğer birisi yıllık 5.000 Frank bağışlıyorsa bundan daha fazla kazanıyordur. Burada Theodoros Emmanuel Rodakinakis’in 1890’larda kendi memleketindeki Rum okullarına yapmış olduğu yıllık bağışı saptamak, göçün hem göçmenlere hem de kendi yerel cemaatlerine sağladığı faydayı işaret eder. Bu noktada, Rodakinakis tarafından yapılan bağışın değerini anlamak için 19. Yüzyıldaki Osmanlı Lirası ve Fransız Frangı arasındaki orana ve buna bağlı olarak alım gücüne gözatmak gerekir.

¹² “Kayseri Metropolitisi İoannis vilayetinde artan bilimsel eğitimin gelişimi ve ilerlemesi için çalışarak, 1880’de Kapadokya Derneği’nin [Kapadokiki Adelfotis’in] teşvik ve onayıyla vilayete bir merkez okul kurmaya teşebbüs etmiş ve bu hususta bağış toplamaya başlayıp, sermaye ve reisül-mal olmak üzere bir miktar akçe faize vermiştir. Teşebbüs edilen olaya birden bire başlamanın mantıklı olmadığı düşüncesiyle, ilk olarak Timios Prodromos Manastırı içerisinde fakir çocukların öğretim ve terbiyesi için bir dimotikon okulu [halk okulu] kurmuş ve daha sonra Dersaadet’te [İstanbul’da] bulunan derneğin gayreti ve o dönem makamda bulunan akil ve gayretli Patrik III. İoakeim Efendi Hazretlerinin gayret ve teşvikiyle Marsilya’da ticaretle uğraşan ve milletimizin mektebi için yıllık 5.000 Frank veren **Theodoros Emmanuil Rodakanakis** isimli hayırseverin ve bu yolda ilimperverler ve servet sahipleri tarafından verilen bağışın, sadece Kayseri yakınındaki Timios Prodromos Manastırı içinde olan, Anadolu’nun bütün şehirlerinde ders verip talim yapacak olan eğitimli öğretmen ve papazlar yetiştirmeye mahsus bir **İeratiki Okuluna** [papaz okuluna] tahsis edilmiştir”, bkz.: Ioannidis 1896, s.12-13.

Mesela, 19. yüzyıl sonunda (1892'de) bir Osmanlı altın lirası kabaca 25 Fransız Frangına eşdeğerdi. Yani, Theodoros Emmanuel Rodakanakis'in başı aşağı yukarı 200 Osmanlı altın lirasına eşitti. Öyleyse, o dönemde bu parayla ne alınabilirdi? Kaynaklara göre, 1843'de 10 Osmanlı parası ile (1/400 Osmanlı altın lirası) günde 3 kap yemek ve sadece birkaç altın lirayla İstanbul'da ortalama standartları olan müstakil bir ev alınabilirdi. Başka bir örnek vermek gerekirse, 19. Yüzyılın sonunda, bir korgeneralin maaşı yıllık 100 altın liraydı¹³. Bu nedenle Rodakanakis oldukça hatırı sayılır bir miktar bağışlamış görünüyor.

1. Müslüman ve Ermenilerin göçü

Herhalde ekonomik avantaj ve kazanımları Rum komşularından görmüş olmaları nedeniyle, bölgede 1880'lerden itibaren Müslüman göçlerinde bir artış gözlenir. 19. Yüzyıl boyunca, Anadolu'nun Müslüman nüfusunun durumu gayri-Müslim nüfustan daha iyi durumda değildi. Buna rağmen görece olarak Kayseri'de daha az Müslüman diğer şehir ve bölgelere göç etmiştir. Genel olarak Kayseri Müslümanları buldukları yerde kalıp tarım ve hayvancılık ile uğraşmakta veya yerel pazarlarda ticaret yapmaktadır. Rum sözlü arşivlerinden* elde ettiğimiz bilgiler Müslüman topluluğun göç süreci hakkında benzeri bilgiler sağlamaktadır. Aynı şekilde Müslümanlar da yakın yerleri ve büyük ticaret merkezlerini seçmekte ve yine birçoğu yalnız göç edip ailesini geride bırakmaktadır.

Kayseri'nin ticareti büyük oranda ellerinde olduğu için sayısal olarak daha az da olsa, Müslüman ve Rum komşuları gibi 19. yüzyılda Kayseri Ermenileri de para kazanmak ve ailelerini geçindirmek için göç etmişlerdir¹⁴. Karadeniz Bölgesi'nde özellikle Alaçam, Merzifon, Amasya ve Sinop'ta Kayserili Ermeni göçmenlere rastlamak mümkündür. Ticaret dışında tahıl üretimi ile de uğraşmış, mesela Merzifon'da buğday ekip biçmişlerdir¹⁵.

¹³ Akarlı 1993, 322. Eğitimde göçmenlerin yardımı, 19. Yüzyılın ikinci yarısında daha gözle görülür hale gelmiştir, bkz.: Çelebi, 2011b, s.121-122; Öztuna 2009. *Rum sözlü arşivi Atina'da Küçük Asya Araştırma merkezinde bulunmaktadır. Lausanne Konvansiyonu (Ocak 1923) sonrasında Anadolu'dan göç eden Rumlar ile özellikle 1940-1960 yılları arasında yapılmış olan röportajlara dayanan kaynak, büyük oranda microfilm olarak saklanmaktadır.

¹⁴ *Kayseri Şer'iyeye Sicili no. 224*, (1871-1873), 37, 79; *Αρχείο Προφορικής Παράδοσης*, dosya: ΚΠ 45 Καισάρεια, bölüm: Γ', Σχέσεις και συναλλαγές; dosya: ΚΠ 55 Καισάρεια, bölüm: Πληροφορίες για των ξενιτιά των τούρκων; dosya: ΚΠ 99 Μουταλάσκη Καισάρεια, bölüm: Τόποι ξενιτιά; dosya: ΚΠ 135 Τσουόχουρ Καισάρεια, bölüm: Πληροφορίες για την ξενιτιά των τούρκων; Leake 1824, s.7; Edson 1878, s.86; Gürler 2001, s.57.

¹⁵ *Αρχείο Προφορικής Παράδοσης*, dosya: ΚΠ 46 Καισάρεια, bölüm: Επαγγέλματα; Ainsworth 1842, 2, s.379; Renieri 1993, s.30-31. Genel olarak, diğer millet gruplarıyla karşılaştırdığımızda Ermeniler nispeten daha fazla ticaretle uğraşmışlardır, bkz.: Slade 1833,

2. Kayseri sancağında konutların genel koşulları

Kayseri'deki göç hareketlerini ve bu demografik değişimlerin yerli millet toplulukları üzerindeki sosyo-ekonomik önemine değindikten sonra Kayseri ve civarındaki konutlar üzerine rakamsal veriden bahsetmek uygun olacaktır.

1880'de, Develi, Everek ve İncesu kazaları ve bunlara bağlı yerleşim birimlerini de dahil ettiğimizde, Kayseri'de toplam 33.679 hane (خانه) vardır. Kırsal alanlarda daha sıkı bir yerleşim düzeni olduğu görünüyor çünkü toplam rakamın yarısından azı, 8.137 hane şehir merkezinde yer alırken, 15.628 hane Kayseri'nin köy ve kazalarında bulunmaktadır¹⁶. Bunun dışında, bazı mahalle ve kasabalarda tamamen bir millet topluluğu ikamet ederken, bazılarında birden fazla millet topluluğunu yan yana yaşarken görmek mümkündür¹⁷.

Sivil konutların mimari stillerine göz attığımızda, bazı açılardan küçük ve bazen büyük benzerlikler ve farklılıklar gözümüze ilişir. Bizim burada yapmış olduğumuz betimlemeler yukarıda bahsettiğimiz kaynaklara daynamakta ve bu bağlamda genel bir resim tasvir edilmektedir. Bu nedenle, bilgimiz dahilinde olmayan istisnai durumlar olabilir.

İlk olarak diyebiliriz ki, *“There was almost no or minute difference between Muslim and Christian houses in Kayseri until the Tanzimat period, after which Christians became prosperous and started building larger residences under the influence of Western architecture”*¹⁸. Bu nedenle, inşa tarihi 19. Yüzyıl sonu-20. Yüzyıl başı olan evlerin özellikle dış cepheleri, barok, neo-barok, neo-klasik, yeni sanat akımı, Bizans, Korint ve İyon gibi Batı mimari tarzı unsurlarını saptamamıza müsaade eder. Bu açıdan Rum ve Ermeni dış kapıları genelde ‘arkaik’ tarzı yansıtıran, Kayserili Müslüman ev girişlerinde ‘Selçuklu’ tarzına rastlanır¹⁹.

s.309; Pardoe 1837, s.37; Elliott 1838, s.464; Smith 1852, s.201; White 1846, s.58, 62; Porter 1854, s.339; Benjamin 1867, s.24.

¹⁶ Karpat 1998: s.885. Bu dönemde dar sokaklar Kayseri'ye özgü değildi, aynı şekilde Beyoğlu veya İzmir'deki sokaklarda aynı şekilde planlanmıştı, bkz.: Craven 1789, s.204; Wittman 1803, s.12.

¹⁷ Ainsworth 1842, s.228; *Sâlnâme-i Vilâyet-i Ankara*, defa 12, (1891-1892), 277; Karpat 1998, s.885; Çelebi 2011a, s.113-114.

¹⁸ *“Hristiyanların daha varlıklı olup Batı mimari etkisi altında daha geniş konutlar inşa ettikleri Tanzimat dönemine kadar Kayseri'deki Müslüman ve Hristiyan evleri arasında neredeyse hiç, veya çok küçük bir fark vardı”*, bkz.: İmamoğlu 2010, s.225. Konu hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Tali 2008, s.165.

¹⁹ İmamoğlu 2010, s. 224; Tali 2008, s.165, 174-175. Kaynaklara göre, Tanzimat döneminde İstanbul'da birçok mimar Batı mimarisini uygulamaya başladı ve daha sonra bu eğilim Anadolu'nun diğer şehirlerine de yayıldı, bkz.: Tali 2008, s.174-175, 177.

Çizim 1: Kayseri Hristiyan evlerinde bulunan niş örneği²⁰.

Müslüman ve Hristiyan evleri arasındaki fark bununla sınırlı değildir. Kaynaklara göre genel itibariyle, sancaktaki gayrı-Müslimler Müslümanlardan daha varlıklı olduklarından dolayı, onlara ait olan sivil konutların şartları da daha iyi durumdadır. Mesela, o dönemde 30 penceresi olan veya geniş ve rahat 10-12 odalı bir Ermeni evine rastlamak oldukça olağandı²¹. Görece olarak, Kayserideki Müslüman evlerinin boyutu daha küçüktü ve daha az sayıda oda içeriyordu. Tabii ki sancaktaki bütün Hristiyanların büyük bir refah içinde yaşarken Müslümanların yetersiz koşullar içinde olduğunu söyleyemeyiz. Varlıklı Müslümanlar da standartları normalden daha iyi, gösterişli evlerde yaşıyorlardı.

Ayrıca, Müslüman ve Hristiyanların beraber yaşadıkları karma mahalle ve kasabalarda farklı milletten insanların konutlarının yapı malzemeleri ve dizaynlarının benzerlik gösterdiğini vurgulamak gerekir. Evler için, taş, kesme taş ve küçük tuğla gibi birden fazla yapı malzemesi kullanılmaktadır. Kesme taş kullanılan evlerde duvarları kaplamak için sıva kullanılmıyordu. Bu dönemde tuğladan yapılmış evler İstanbul ve İzmir gibi şehirlerde de vardı fakat büyük şehirlerin aksine Kayseri’de ahşap evlere rastlanmamaktadır²².

Kayseri evlerinin dış cephe özelliklerine kısa bir bakış attıktan sonra, buradaki Rum evlerini genel bir çerçeveye oturtmak için ortalama standartları olan bir 19. Yüzyıl Rum evinin tasvirini yapmak yararlı olacaktır. Öncelikle, bu evlerin yapısal planları bize ‘ziyaretlerin’ ev sahiplerinin günlük hayatlarında önemli bir yer teşkil ettiğini gösterir. Çünkü bu evlerin birçoğu birden fazla misafir odası içermektedir. *Αχυρόνταση* (ahirondasi), aile üyelerinin de kışları zaman geçirdiği bir misafir odasıdır. Ayrıca, bütün konutlarda *η καλή η κάμαρα* (i kali i kamara) denilen, aile üyelerine aynı zamanda özel günlerde ve

²⁰ Bu çizim Gonca Büyükmihçi’nin kitabındaki resim temel alınarak çizilmiştir, bkz.: Büyükmihçi 2005, s.82, 196.

²¹ *Şer’iyye Sicili no. 223, 63, 69; Αρχείο Προφορικής Παράδοσης*, dosya: ΚΠ 55 Καισάρεια, bölüm: Σχέςεις Ελλήνων και Τούρκων; file: ΚΠ 45-Α Καισάρεια, bölüm: Αριθμός πληροφορητών/ Δελτίο Πληροφορητή; dosya: ΚΠ 120 Ταβλούσου-Καισάρεια, bölüm: Σπίτια. Serafheim N. Rizos’un, Mustafapaşa’daki (Sinassos) Rum evlerinin Müslüman evlerinden daha yüksek olduğunu belirtir, bkz.: Rizos 2007, s.446.

²² Smith 1852, s.19.

kutlamalarda mekân sağlayan başka bir misafir odası daha vardır. Eski Rum evleri kışları kullanılan *σκεμνόνταση* (skemnondasi) ve bazen *μεγασπίτ* (megaspit) isimli odayı da ihtiva etmekteydi. Bunların yanında, *σειμωνικό* (simoniko) denilen mutfak (bir nevi, Müslüman evlerinde göreceğimiz ‘tokananın’ eşdeğeri) ve kış için çeşitli yiyeceklerin saklandığı kiler (*γιερχέμι*, yierzemi) bu evlerin karakteristiği idi (bkz. çizim 1, 6)²³.

Küçük farklılıklar dışında dış cephe stilleri ve bina planlaması açısından Rum ve Ermeni evleri birbirleriyle benzer özellikler yansıtıyordu. Bu yüzden, Hıristiyan ve Müslüman evlerinin birbirinden farkını daha iyi anlamak için, aynı döneme ait Müslüman evlerinin tipik özelliklerinden kısaca bahsetmek uygun olacaktır. İlk olarak diyebiliriz ki, bütün Müslüman evleri temelde 3 bölümden oluşuyordu: *tokana* (mutfak ve kışları oturlan yer), *harem* (yatak odası ve oturlan yer) ve günümüz Kayseri’inde kabaca salona karşılık gelen *-seki altı* (avlu ile bağlantıyı sağlayan kısım) ve *seki üstü* (oturlan mekân) diye 2 bölümden oluşan- birden fazla işlevi olan *sofa*, (bkz. çizim 4).

Başka bir odaya ihtiyaç duyulması durumunda, eve iki cephesinden ekleme yapılabildiği gibi, asıl yaşanan zemine kat çıkılabiliyordu. Ayrıca, Rum ve Ermeni evlerinde olduğu gibi Müslüman evlerinde de zeminlerde depolama görevi gören bölme vardı ve avlular aile üyelerine çeşitli aktivitelerini yapabilecekleri bir mekan sağlıyordu. Ailedeki bireylerin ekonomik durumlarına veya icra ettikleri mesleğe bağlı olarak, ev planı dahilinde ahır da bulunabiliyordu. Yani kısaca söylemek gerekirse Kayseri Müslüman evleri avlu çevresinde gelişen asimetrik, basit bir plan çevresinde kuruluydu²⁴.

Bunlar dışında, dikkatimizi çeken nokta, dini farklılıkların sivil konut planlamalarında ve odaların kullanımında önemli rol oynamasıdır. Mesela Müslüman evlerinde *selamlık*, evin erkek üyelerine veya erkek misafirlerine tahsis edilmiş bölmesidir. *Haremlik* ise bunun bayanlar için ayrılmış eşdeğeri. Ev odalarının bu şekilde ayrılmasının gerisinde yatan fikir ‘mahremiyet içinde yaşamaktır’. Hıristiyan evlerinde bu ayrım aile üyelerinin kullandıkları odalar değil sadece misafir odaları için vardı. Ayrıca, Müslüman evlerinde Hıristiyan evlerinde olmayan, abdest ve banyo amaçlı kullanılan, *sofa*

²³ Rizos 2007, C. 1, s.163-175, 180, 223; İncesakal 1991, s.103, 106; Karpat, 1998, s.885; Tuzcu 2000, s.544. 19. Yüzyılın ilk yarısında Kayseri’yi ziyaret eden Helmuth von Moltke’ye göre buradaki evlerin pencere ve kapıları oldukça ‘artistiktir’ fakat cam fiyatlarının pahalı olmasından dolayı genellikle pencerelerde ‘beyaz yağlı kağıt’ kullanılmaktadır, bkz.: *Αρχείο Προφορικής Παράδοσης*, ΚΠ 48 Καισάρεια, bölüm: Ξένη βιβλιογραφία, Helmuth von Moltke (Briefe Über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839).

²⁴ İmamoğlu 2010, s.225; Büyükmıhçı 2005, s.119, 121. Kayseri’deki Müslüman ve Ermeni evlerinin avlularındaki ‘köşk’ denilen alan, yazları aile üyelerinin oturma, uyuma ve yemek yeme mekanı olarak kullanılıyordu, bkz.: Büyükmıhçı 2005, s.120-121.

dahilindeki *seki altında*, ‘*çağ taşı*’ isimli bir bölüm bulunmaktadır. Kayseri’deki bazı Ermeni evlerinde *seki altı* bulunduğu doğrudur ama dini amaçlı kullanılan bir yer değildir. Bunlara benzer biçimde Hristiyan evlerinde ortak olan ama Müslüman evlerinde bulunmayan bir bölme vardır: şarap mahseni. Çünkü dini nedenlerden dolayı gayri-Müslimler evlerinde şarap tüketip üretebiliyorlardı²⁵.

Çizim 2: Sırasıyla, simetrik ev ve Müslüman evi örnekleri²⁶.

Çizim 3: İç kapılarda bulunan haç, evlerin iç bezemesindeki Bizans kartalı ve melek süslemeleri²⁷.

²⁵ Galland 1854, s.94; Oskanyan 1857, s.232; Blacy 1870, s.9-10; İncesakal 1991, s.105; Büyükmihçi 2005, s.77, 84.

²⁶ Bu çizimler yazar tarafından Gonca Büyükmihçi’nin resimleri temel alınarak çizilmiştir, bkz.: Büyükmihçi 2005, s.130, 144.

²⁷ Bu çizimler yazar tarafından Gonca Büyükmihçi’nin fotoğrafları temel alınarak çizilmiştir, bkz.: Büyükmihçi 2005, s.170, 176, 179.

Aslında, Hıristiyan ve Müslüman yerli halkın ev dekorasyonu tercihlerinde de dini farklılığın izlerini takip edebiliriz. Örneğin, bazı Hıristiyan evlerinde dini veya alt-kültürlerine ait, haç veya çift-başlı kartal gibi, dekoratif figürlere rastlamak mümkündür (bkz., çizim 3)²⁸.

Yine de, genel anlamda binaların dış çephelelerinde gözlemlediğimiz çeşitlilik, evlerin içlerinde silikleşmeye başlıyor. Örneğin, hem Müslüman hem Hıristiyan evlerindeki oda tavanlarının *çıtakari*, *kalem işi* ve *eğmeçli ahşap işi* tarzında ahşap süslemelerle kaplandığını görüyoruz (bkz. figür 4)²⁹. Dahası, dini farklılıkları bir kenara, Kayseri'nin yerli halkı, kilim, halı, yastık vs., için Anadolu motifi kullanmayı tercih ediyordu³⁰. Burada bahsettiğimiz 'Anadolu motifi' tabiri, Anadolu'da yaşamış olan çeşitli dini ve etnik gruba mensup bütün toplulukların katkılarıyla zaman içinde oluşmuş estetik ve dekoratif figürlerdir. Şüphesiz binlerce yıldır Türk soylular³¹, Rum ve Ermenilerin yanı sıra, Hititler, Frigler, Asuriler, Yahudiler, Urartular, İyonlular, Lidyalılar, Sümerler, Makedonyalılar vb., birçok toplum kültürel mirasını geride bırakmıştır. Bu nedenle Anadolu motiflerinde bütün bu halkların izlerine rastlamak mümkündür. Mesela Kayseri ve çevresinde işlenen kilim ve halılarda Avar motiflerine sıklıkla rastlanır. Bu tür motifler sadece estetik ve zevk amacıyla kullanılmamıştır. Her bir motifin sembolize ettiği belirli fikir, görüş hatta olay vardır³² (bkz. çizim 5-8).

²⁸ Büyükmihçi 2005, s.82, 170, 176, 179, 196.

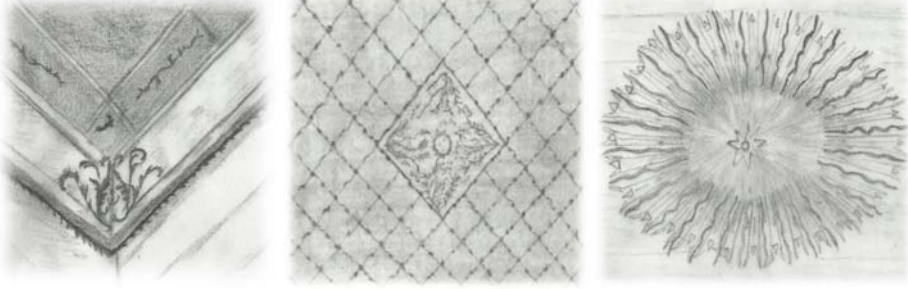
²⁹ Yıldırım ve Hidayetoğlu 2006, s.335, 337-338, 340.

³⁰ *Kayseri Şer'iyye Sicili no. 210*, (1852-1854), 16-17, 20, 27, 65, 77, 86, 96-97, 110, 114, 116, 119, 131, 134; *Şer'iyye Sicili no. 223*, doc. no: 10; Sauer 1788, s.29, 57; Tobin 1855, s.229; Chantre 1999, s.132, 159; Rizos 2007 C. 1, 446.

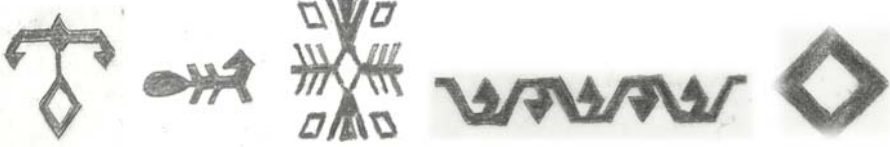
³¹ Makalede "Türk" kelimesi yerine 'Müslümanlar' veya yukarıda olduğu gibi 'Türk soylular', diğer yerleşik toplumlar içinse 'Rumlar' ve 'Ermeniler' tabirleri kullanılmıştır. Çünkü konumuz olan 19. Yüzyıl sonu şer'iye sicillerinde gayrı-Müslimler millet kimlikleri ile (mesela '*tebaa-i devlet-i aliyenin Rum milletinden*' denerek) kaydedilmiş, Müslüman halk içinse 'Türk milleti' veya 'Türk' tabiri kullanılmamış, kişiler sadece kendi 'isimleri' ile kaydedilmişlerdir. Aynı dönem devlet salnamelerine baktığımızda, yerli halkın 'İslam', 'Rum' ve 'Ermeni' olarak belgelendiğini görüyoruz. Ayrıca yazıda Osmanlı öncesi dönemden bahsederken, Anadolu'da birden fazla Türk boyu olduğundan 'Türk' değil, 'Türk soylular' tanımlaması kullanılmıştır. Konu hakkında daha fazla tartışma için bkz.: Çelebi 2011a, s.58-61.

³² Erbek 2002, s.8, 50, 60, 66-67.

Çizim 4: Ahşap tavan süslemeleri³³.

Çizim 5: Bereket, akrep, kuş, su yolu ve göz³⁴.

Çizim 6: Sırasıyla genç kız, gelin, evli kadın, doğurgan kadın ve kasabanın dedikoducu kadını temsil eden motifler.

Figure 7: Erkek, güçlü erkek (2 ve 3. motif).

Figure 8: Sırasıyla, birbirine kırılmış sevgililer, birbirine karşı olan sevgililer, elele tutuşan çift³⁵

³³ Bu çizimler Gonca Büyükmihçi'nin kitabındaki resimler temel alınarak çizilmiştir, bkz.: Büyükmihçi 2005, s.173, 175.

³⁴ Bu çizimler yazar tarafından Mine Erbek'in kitabında bulunan motiflerine bakılarak çizilmiştir, bkz.: Erbek 2002, 55, 107, 132, 157, 201.

³⁵ 5, 6 ve 7. çizimler yazar tarafından Yusuf Durul'un motiflerine bakılarak çizilmiştir, bkz.: Durul 1987, s.61, 63, 67-68, 72-74.

3. 1870'lerin Kayseri evlerinde kullanılan materyaller

Rum, Ermeni, Müslüman evlerinin yapısal planları ve genel dekoratif özelliklerinden sonra, göçlerin etkisini anlamak için bu noktada evlerde kullanılan eşyalar hakkında detaylı bilgiye ihtiyacımız var. Çünkü büyük ihtimalle, göç ettikleri yerlerden, hediye amaçlı veya kişisel gereksinim olarak göçmenler bazı obje, alet-edevatı Kayseri'ye berberinde getirmiş olmalı. Bu nedenle, bu tür materyallerin hem göçmenlerin hem de onların yakınlarının evlerinde bulunuyor olması lazım. Böyle bir varsayımı kanıtlayabilmek için şeriye sicillerindeki miras kayıtlarına yani *terekelere* (ترکه) ve Rum sözlü arşivlerine bakmamız gerekir.

Konuyu detaylı ele almadan önce incelediğimiz terekelerin oransal olarak daha çok Müslüman miras davalarını içerdiğini belirtmeliyiz. 137 terekeden, 72'si Müslüman 35'i Rum ve 30'u Ermenilerle ilgilidir³⁶. Bu dökümanlarda zaman zaman hayatlarını kaybeden şahısların nereye göç ettiğine ve nerede çalıştıklarına dair bilgilere rastlanmaktadır. Fakat araştırdığımız belgelerde bu tür detaylara fazla değinilmemiştir ve ayrıca terekesi kaydedilen bütün kişileri göçmen sayamayız. Yine de, araştırdığımız dönemdeki göçün ne derece yoğun olduğunu ve Kayserililerin hayatındaki önemini bilmemiz, bizi bu kayıtlarda birçok kanıt bulacağımıza inandırıyor.

İlk olarak, mutfak eşyaları tava-tencere, çatal-kaşık, leğen, ibrik gibi birkaç gruba ayrılabilir. Kayıtlarda hiç 'yer sofrasına' rastlanmasa da, Anadolu'nun içlerinde yaygın biçimde kullanıldığı biliniyor³⁷. Diğer taraftan mutfak eşyalarını renk ve kullanılan materyallere göre sınıflarsak, renklerden siyah ve sarı, materyallerden bakır tercihi öne çıkar³⁸. Bakırla birlikte, gümüş, çini, kristal, kalay ve ahşap kullanımı da yaygındır. Diğer materyallere oranla çini ve kristalin daha pahalı olduğu anlaşılıyor. Fakat kayıtlardaki gümüşlerin hepsi değerli olmayıp, kalitesine göre değişiyor. Aynı şekilde eşyaların boyutları da fiyatları açısından belirleyici rol oynuyordu. Materyal olarak gümüş ve kalay özellikle kâse, tepsi, tabak ve tatlı kaşıklarında kullanılmıştır³⁹.

Ayrıca tereke kayıtları, bazen üretim yerlerini belirterek ev eşyalarını orijinlerine göre sınıflandırmamıza müsaade ediyor. Bu tür ipuçları konumuzu

³⁶ *Şer'iyye Sicili no. 224*, 1-12, 14-70, 72-79, 87-90, 92-93, 95-96, 98, 102, 108-111, 115-116.

³⁷ *Αρχείο Προφορικής Παράδοσης*, dosya: ΚΠ 48 Καισάρεια, bölüm: Ελληνική βιβλιογραφία (Σ. Ζερβουδάκης); Calvert 1767, s.62-63; Rizos 2007, C. 1, s.189.

³⁸ Kayseri'de 19. Yüzyıl boyunca bakır eşyalar, en fazla tercih edilen ev eşyası olarak öne çıkıyor, bkz.: *Şer'iyye Sicili no. 197*, 4, 20-21, 23, 34, 49, 52, 61, 65, 72, 77, 78-79, 86-88, 117, 123, 136, 147; *Kayseri Şer'iyye Sicili no. 198*, (1833-1835), 7, 110-112, 116, 120-122, 125-126, 130-131, 136, 148, 153, 155-156, 160-161, 163, 185, 190; *Kayseri Şer'iyye Sicili no. 210*, (1852-1854), 117, 119, 131).

³⁹ *Şer'iyye Sicili no. 224*, 16, 41-42, 48-49, 51, 56, 70, 87-88, 95, 102, 275.

aydınlatması itibariyle oldukça önemlidir. Elimizdeki verilere göre fiyatları 15-90 kuruş arasında değişen sadece 4 adet Dımışki tepsi (دمشقی تپسی) bulunmaktadır ki bunların sahibi bir Ermenidir⁴⁰.

Sonuç olarak, renk, materyal ve çeşit bakımından aşağı yukarı bütün Kayserililerin benzeri mutfak malzemesi kullandıklarını görüyoruz. Hatta çifte kontrol yapmak için 18. ve 19. Yüzyıla ait başka terekelere baktığımızda da benzeri neticelere ulaşıyoruz⁴¹.

4. Miras kayıtlarında yabancı ev eşyası örnekleri

Aslında mutfaklarında olduğu gibi, yatak odaları, salonlar ve evin diğer bölümlerinde insanların belli başlı eşyalardan faydalandıklarını anlıyoruz. Mutfak eşyalarına oranla daha fazla da olsa, terekelerde yine az sayıda orijini Kayseri dışı olan objelere rastlanıyor: Maraş'tan 5 yastık (اوت مملو مراش یوسدیق), Şam'dan 4 tepsi (دمشقی تپسی), İran'dan 1 seccade (عجم اسجاد), 1 kilim (عجم کلیم) ve 6 yastık (عجم مندر), Karaman'dan 1 kilim (قرامان کلیمی), Kırşehir'den 2 halı-seccade (اوت مملو فرنک دیمسی یصدیق), 19 Frank yastık (اوت مملو فرنک دیمسی صوفه دوشمسی) ve Şili'den birkaç mum.

Büyük ihtimalle ticari bağlantıları nedeniyle, bahsettiğimiz bütün Acem malları Ermenilere ait terekelerde bulunmuştur. 75 kuruşluk Frank tarzı yastık ve 200 kuruşluk sofa döşemesinin sahibi de Ermeniydi. Yukarıda saydıklarımız arasında yabancı ev eşyası olarak Rumlara ait bir tek Karaman'dan (60 kuruş değerinde) bir kilim vardır⁴².

5. Aydınlanma

Üretim yerlerini saptamak dışında ev eşyalarını incelemek bize göçle ilgili ne çeşit kanıtlar sunabilir? Bu soruyu cevaplayabilmek için, Kayseri dışından daha başka nelerin buraya taşındığını bilmeliyiz. Bu bağlamda, aydınlanma üzerine kullanılan eşyalara bakmak bize fikir verebilir çünkü araştırdığımız dönemde Anadolu'nun merkezindeki bir şehirle İstanbul, İzmir

⁴⁰ Bunların dışında bazı eşyalar 'Dımışki' (دمشقی) olarak kaydedilmiştir, bkz.: *Şer'iyye Sicili no. 224, 51, 72.*

⁴¹ *Şer'iyye Sicili no. 197, 13, 23, 35, 49, 65, 79, 123, 136-137, 147; Kayseri Şer'iyye Sicili no. 198, (1833-1835), 128, 138, 152, 157-158, 179, 185, 189; Şer'iyye Sicili no. 210, 17, 20, 25, 30, 35, 37, 42, 73, 86, 98, 104, 114, 117, 119, 131, 134.*

⁴² *Şer'iyye Sicili no. 224, 18, 20, 42, 48, 64, 102, 115.* Bunlara ek olarak, terekelerde Ermenilere ait 8 adet Kırşehir tarzı seccade bulunmaktadır. Bu dönemde Kayseri'de Avşar kilim de kullanılmaktaydı, bkz.: *Kóδιξ της Κοινότητος και της Εκκλησίας, (1834-1923), 100.* Seccadeler zaman zaman yerli Hristiyanlarca dekoratif amaçlı kullanılıyordu, bkz.: *Şer'iyye Sicili no. 210, 20; Şer'iyye Sicili no. 224, 18.*

gibi büyük kıyı kentlerinde kullanılan aydınlatma araçları farklılık gösterebilir ve bu noktada göç Kayserililere değişik alternatifler sunmuş olabilir.

Rum kaynaklarına göre, 19. Yüzyılın son dönemine kadar elektrik olmadığı için Kayseri sokaklarında aydınlatma olarak 'cıra' (γιννάρια, yignaria) ve gazyağı kullanılmakta, evler ise mum, lamba ve fenerlerle aydınlatılmaktaydı. Osmanlı miras kayıtları da bu bilgiyi doğrulamaktadır. Buna göre, evlerde mum kullanma alışkanlığı diğer aydınlatma araçlarından daha yaygındır⁴³, baktığımız terekelerde birçok şamdan ve az sayıda lamba ve fenere rastlanmıştır⁴⁴. Ayrıca bir belgede, -bu şahsın mumları Şili'den kendisinin mi aldığı yolsa Kayseri'deki yerel pazarlardan mı aldığına dair bir bilgi olmasa da- Kayserili bir Müslüman kökeni Şili olan bazı mumların (شیلی موم) sahibi olarak kaydedilmiş.

Çizim 9: 19. Yüzyılda kullanılan soba ve mangal⁴⁵.

6. Isınma, soba ve mangal kullanımı

Kısaca bahsettiğimiz aydınlatma dışında evlerde kullanılan ısınma ekipmanı tercihleri de imparatorluğun çeşitli bölgelerinde farklılık gösteriyor olabilir. Bunu için 1871-1873 arası tereke kayıtlarına baktığımızda ilk olarak

⁴³ Kasaba sokaklarında sadece özel günlerde aydınlatma amaçlı lambalar kullanılmaktaydı, bkz.: *Αρχείο Προφορικής Παράδοσης*, dosya: ΚΠ 98 Μουταλάσκη Καισάρεια, bölüm: Οι δρόμοι.

⁴⁴ *Şer'iyye Sicili no. 224*, 3, 18, 36, 46-47, 51, 73, 87-88; *Αρχείο Προφορικής Παράδοσης*, dosya: ΚΠ 46 Καισάρεια, bölüm: Επαγγέλματα; dosya: ΚΠ 96 Μουταλάσκη-Καισάρεια, bölüm: Μαχαλέδες, φωτισμός, οι δρόμοι.

⁴⁵ Bu çizimler yazar tarafından belirtilen kitaptaki resimler temel alınarak çizilmiştir, bkz.: Çelebi 2011a, s.303, 306.

Müslüman ve Hıristiyanlara ait çok sayıda mangala (منقال) rastlıyoruz. Bunların arasında Ermenilere ait bazı mangallar oldukça pahalı görünüyor (5.141 kuruş). Kayıtlarda mangallar dışında fiyatları 30-65 kuruş olan sadece 2 soba (سلا ملقده) (صوبه مع طاقم) olup her iki soba da Müslüman eşyası olarak kaydedilmiştir⁴⁶.

Yine de, 18. Yüzyıl Kayseri terekelerinde çoğunlukla mangal ve ocak kullanıldığını görüyoruz. Öyleyse, bu küçük değişiklik göçün bir yansıması olabilir mi? Bunu cevaplamak için öncelikle imparatorluk topraklarında bölgesel farklılıklar olup olmadığını bilmemiz gerekir ve bu durumun saptanması için gezgin kaynakları önemli bilgiler sunmaktadır. Karşılaştırma için ticari açıdan gelişmiş ve Batı ile sıkı bağları olan 19. Yüzyıl İzmir'ine baktığımızda burada bile sobanın çok fazla revaçta olmadığını anlıyoruz. Dahası, varlıklı kişilerin evlerinde bile soba yerine tandırlar kullanılıyordu (bkz. figür 7 ve 8)⁴⁷. Buna göre, "*Leurs maisons manquent de cheminées. Ils se chauffent l'hiver à l'aide de tendours. Un tendour est une grande table carrée, entourée de sofas, sous laquelle est placé un vase rempli de charbons ardents, et que les Turcs nomment mangal. Une ample couverture, étendue sur la table, et descendant jusque sur les sofas, empêche la chaleur de sortir*"⁴⁸.

7. Batı tarzı mobilya ve yastıklar

Aydınlanma ve ısınma dışında tereke sicillerinde masa, iskemle, sandalye, koltuk, kanepeler gibi bazı eşyalara nadiren rastlanmaktadır. Sadece hepsi de Rumlara ait 3 oda takımı, 5'i Ermenilere ve 3'ü Müslümanlara ait toplam 8 masa vardır. Ayrıca kaydedilmiş sandalyeden 9'u Ermenilere, 7'si Rumalara aittir. Bütün bunlara ek olarak Rumlara ait 4 kayıtlı ahşap kanepeye rastlanıyor.

Bu eşyalar dışında, Ermenilere ait 100 kuruşluk bir iskemle seti ve –biri ceviz ağacından (جوز اسكمله) yapılmış olduğundan sıradan iskemle fiyatının iki katı olan- 2 iskemle vardır. Bahsedilen iskemlelerin Ermenilere ait olması civardaki Rum ve Müslüman milleti üyelerinin iskemle kullanma alışkanlığı

⁴⁶ Şer'iyye Sicili no. 224, 3, 20, 35, 39, 56-57, 60, 64, 70, 77. 19. Yüzyıl boyunca mangallar Kayseri'de en temel ısınma aracı olarak kullanılıyordu, bkz.: Şer'iyye Sicili no. 197, 13, 23, 78-79, 160; Şer'iyye Sicili no. 198, 113, 121, 127, 140, 150, 158, 162, 166, 185; Şer'iyye Sicili no. 210, 15, 26-27, 30, 38, 86, 109, 114, 116-117.

⁴⁷ Beyru 2000, s.23-24. Ayrıca not ediniz ki, kayıtlarda bahsedilen iskemlelerden bazıları ısınma amaçlı kullanılıyordu, bkz. Rizos 2007, C. 1, s.168.

⁴⁸ "Onların evleri şömineden yoksundur. Onlar kışları tandır yardımıyla ısınırlar. Tandır, kanepelerle çevrili, altına içinde yanan kömür bulunan vazo yerleştirilmiş, Türkler'in mangal dediği geniş kare bir masadır. Masanın üzerinde duran ve kanepeye doğru inen geniş örtü, ısının dışarı çıkmasını engeller", bkz.: Deval 1828, s.77.

olmadığı anlamına gelmez, zaten onlara ait kayıtlarda da iskemle minderi (مندری اسکمله) ve iskemle yorganı (اسکمله یورغانی) bulunmaktadır.

Aslında dönemin miras kayıtlarında ender rastladığımız bu tür mobilyaların fiyatlarının çokta fazla olmadığını görüyoruz. Bir masanın fiyatı 7-22 kuruş arasında değişiyor. Aynı şekilde kanepeler ve sandalyeler de pahalı değil, mesela bir Ermeni'ye ait tereke kaydında rastladığımız koltuk sadece 10 kuruştur⁴⁹. Öyleyse, koltuk, kanepeler kullanımı neden yaygın değildi? Cevabı bulabilmek için bu ev eşyalarının ortak karakteristiğine odaklanmamız gerekir: hepsi oturma alışkanlıkları ile ilgili olup, özellikle Batı tarzını yansıtmalarıdır.

Osmanlı imparatorluğunda, 19. Yüzyıl Rum ve Ermeni tüccarları burjuvazi sınıfının önemli kısmını oluşturduklarından bazı yabancı seyyahlar tarafından 'gentry' (alt tabaka aristokrasisi) olarak tanımlanmışlardır. Bu grup içinde bulunanlar dış dünya ile nispeten daha fazla bağlantılı olduklarından genellikle Avrupalı yaşam tarzını benimsemekte ve daha kolay adapte olmaktadır⁵⁰. Diğer taraftan 'yastıklar', Doğu tarzı, göçebe yaşamın bir parçasıdır. Geleneksel olarak Türk soylu topluluklar kısa, pratik ve taşınabilir tarzda mobilya kullanmayı tercih etmiştir. Bu nedenle, Kayseri'deki Müslümanların mobilya yerine yastık kullanmaları, bir noktaya kadar, eski geleneklerin devamı olarak yorumlanabilir. Ayrıca Anadolu'da Osmanlı hâkimiyetinden sonra, kaçınılmaz olarak hem bölgede bulunan yerleşik toplumlar, hem de ilk Osmanlılar karşılıklı etkileşime maruz kaldılar. Özellikle bazı bölgelerde Rum ve Ermeniler bu kültürel mirasdan etkilenmiş görünüyorlar ve bu nedenle, onların yerleşik hayata adaptasyonu Anadolu'daki ilk Osmanlılardan daha erken döneme rastlarsa da, Rumların bu tarzda ev eşyaları kullanıyor olmaları, dışarıdan gelen kültürel etki ile açıklanabilir⁵¹. Araştırmamızın sonucu bu fikri doğrular. Kayseri'de 19. Yüzyılın sonlarına doğru Müslümanlar gibi Rum ve Ermenilerin oldukça büyük bir kısmı Batı tarzı mobilya yerine evlerinde yastık kullanmayı tercih etmiştir.

Masa, koltuk, kanepeler gibi eşyalar gibi, gardropları da Batı tarzı eşyalar kategorisinde saymak huralde yanlış olmaz. Tereke kayıtlarında hiç gardrop olmamasıyla birlikte yaklaşık 20 kadar sandık, çekmece, bohça, askı ve hurç bulunması bu tezi destekler.

⁴⁹ Şer'iyye Sicili no. 224, 3, 6, 10, 18, 22, 36, 41-42, 49, 51, 56, 66, 87-88, 92, 96, 109-110, 115; Berk 1951, s.133; Rizos 2007, C. 1, s.165.

⁵⁰ Ubcini 1856, s.216.

⁵¹ Baran ve Yıldırım 2008, s.227; Suraiya Faroqhi Kayseri'deki Rum ve Ermenilerin kültürel asimilasyonunun altını çizer, bkz.: Faroqhi 2006, s.726.

8. Kitaplar

Saptadığımız eşyalar arasında bir kitap sandığı bulunması (مشنلى كتب (صندوقى) bize terekelerde bulunması muhtemel kitapları hatırlatıyor⁵². Aslında araştırdığımız dönem Kayseri’inde insanların geriye bıraktıkları kişisel eşyaları arasında birçok kitap olması gerek. Rum göçleri ve Kayseri’li Rumların okuma seviyesindeki artış arasında korelasyon olduğunu düşünmemize neden olan belli başlı iki neden var.

İlk argüman Osmanlı’daki basım faaliyetleri ve özellikle 19. Yüzyılın sonlarında daha belirgin hale gelen basılı materyallerin imparatorluk topraklarındaki sirkülasyonu ile ilgilidir. Osmanlı’daki Rumların basım faaliyetlerinin ilk aşaması 19. Yüzyıl öncesinde gerçekleşmiştir. 18. Yüzyılda kendilerine ait bir basımevi vardır. Aslında 17. Yüzyıldan itibaren Venedik’te de bir basımevi kurmuşlardır. Bunun neticesinde, sadece 19. Yüzyılın ilk 20 yılında onlar tarafından İstanbul ve diğer Avrupa şehirlerinde 1373 kitap basılmıştır. Bu durum, diğer dönemlere kıyasla Osmanlı’nın batısında ve kıyı şehirlerinde basılı materyallerin artmasıyla ve özellikle İstanbul ve İzmir’li Rum tüccarların, basılı kitapları Anadolu’nun içlerine taşınmalarıyla sonuçlandı. Aynı şekilde 19. Yüzyıl Osmanlı imparatorluk toprakları Ermeni basımevlerinin kurulmasına şahit oldu. Bazı Ermeni tarihçiler 16. Yüzyılda Venedikte Ermenilere ait beş basımevi olduğunu ve tıp, astroloji, güzel sanatlar ve din üzerine kitaplar basıldığını söyler⁵³.

İkinci olarak, daha önce bahsettiğimiz gibi, bağışlar aracılığıyla veya dolaylı olarak hayırsever kurumları aracılığıyla genellikle varlıklı göçmenler kendi millet topluluklarının eğitim kurumlarına hatırı sayılır miktarda ekonomik yardımda bulunuyorlardı⁵⁴. Bu sayede komünite okulları sadece sayısal artış göstermekle kalmayıp, daha kaliteli ve vasıflı olmuşlardır. Bütün bunlara ek olarak, dönemin misyoner kaynakları da bu varsayımı desteklemektedir. Çünkü raporlarında sıklıkla misyonerler tarafından basılan dergi, gazete ve kitaplara olan ilginin yerel halk tarafından arttığı vurgusu yapılmaktadır⁵⁵.

⁵² *Şer’iyye Sicili no. 224, 2, 6, 33-34, 45, 63, 70, 77, 88, 90, 98.*

⁵³ Iliou 1985, s.236, 239, 241, 243-244, 246-247; Tzelalian 1988, s.17-18, 23-24. Agop Celalian’a göre 1684’te İstanbul’da Krikor Marzvaneci 40 yıl boyunca hizmet veren bir basımevi açmıştı. 18. Yüzyıl başı Venedik’teki Rum basım faaliyetleri üzerine, bkz.: Sklavenites 1991, s.163-164. 19. Yüzyıl başı İstanbul, Viyana, Venedik ve diğer kentlerdeki Rum basım faaliyetleri için, bkz.: Iliou 2003, s.14, 16.

⁵⁴ Çelebi 2011b, s.121-122.

⁵⁵ Büyük ihtimalle, İstanbul’da olduğu gibi Kayseri’deki misyonerler de yerel halkın okumasını teşvik etmek kendi bastığı okuma materyallerini ücretsiz vermiyordu. Çünkü, kitap ve dergiler insanlara bedava dağıtıldığında değerini bilmediklerini belirtiyorlar, bkz.: Benjamin 1867, s.127; Annual Report of W. A. Farnsworth for the Years 1874-1875 (Talas, April 8, 1875), 3 —Reel no. 589, dosya no. 102), 13.

Öyleyse, özellikle bu iki nedenden dolayı –basımevleri ve göçmenlerin finansal katkıları- özellikle Rum göçmenler arasında okuma oranının belirli düzeye ulaştığı ve buna bağlı olarak evlerinde dergi, kitap vs. okuma materyallerinin bulunması gerektiğini düşünüyoruz. Fakat bu düşünce ile tereke kayıtlarına baktığımızda toplamda sadece 26 kitaba rastlamakla kalmıyor, bunların azının gayrı-Müslimlere ait olduğunu saptıyoruz. Bu kitapların bir kısmının Kayseri naibinin mirasında kayıtlı olması, aslında hiçbir millet grubunun çok fazla okuma merakının olmadığını işaretidir⁵⁶. Ama yine de bu durumun rastlantısal olabilme ihtimalini, yani yerel halkın genel okuma eğilimini yansıtmadığını, gözardı etmemeliyiz. Belki de tesadüfi olarak sadece bizim üzerinde araştırma yaptığımız belgelerde fazla sayıda kitap ve diğer basılı okuma materyali bulunmamaktadır.

Sonuç

Öyle görülmüştür ki 19. Yüzyılın sonlarında kitlesel göç hareketlerine rağmen Kayseri Rumları, sivil konut mimarisi açısından olmasa da, evlerinde kullandıkları ev eşyaları, alet-edevat tercihleri açısından Müslüman ve Ermeni komşularıyla benzeri eğilimler gösteriyorlardı. Şüphesiz özellikle gayrı-Müslim tüccar sınıfı arasında evlerinde Batı ve Avrupa geleneklerini yansıtan mobilyalara adapte olmuş olanlar olsa da, varlıkları tereke kayıtları gibi arşiv kaynaklarında çok az iz bırakmış görünüyorlar.

Elde ettiğimiz sonuçları anlam sistemleri açısından ele aldığımızda, dönemin Rum evlerinin yüksek, orta ve aşağı olmak üzere tüm seviyelerdeki anlamları yansıttığını anlıyoruz. Diğer bir deyişle, incelediğimiz konutlar sahiplerinin dünya görüşlerini (yüksek-seviye anlamları), toplumdaki güç ve statülerini (orta-seviye anlamları) ve aynı zamanda onların yaşamları ile ilgili enstrümantal ve günlük anlamları (aşağı-seviye anlamları) ifade etmektedir⁵⁷. Çünkü, Rum evlerinin dış cephe ve mimari dizaynları yüksek ve orta derece anlamları yansıtırken, iç mekanlar büyük oranda aşağı derece anlamlar ile şekillenmiştir.

Belki de, aşağı derece anlamlar sisteminin önemli rol oynaması birden fazla nedenle açıklanabilir. Kültürel açıdan göç insanların kendi bildikleri dışında, farklı fikir, konsept ve materyal ile aşına olmasına neden olur. Zaman içerisinde bilinçli veya bilinçsiz olarak, bazen sadece estetik amaçlı veya pratik nedenlerle, insanlar karşılaştıkları yenilikleri uygulama eğilimi gösterirler.

⁵⁶ Şer'iyye Sicili no. 224, 2-3, 68, 87. İncelediğimiz terekeden birinde, bir Ermeni vatandaşına ait İngiltere'den bazı kağıtlar olduğu kaydedilmiş, bkz.: *ibid.*, 42.

⁵⁷ 'High level meanings', 'middle level meanings' ve 'lower level meanings' için bkz.: Coolen ve Ozaki 2004, s.3.

Kaçınılmaz olarak yeni gittikleri yerlerde Rumlar yeni sosyal değerler ve fiziki çevreyle karşılaştılar.

Buna rağmen, göçmen veya değil, Rum, Ermeni, Müslüman bütün yerel halk birbirinin alışkanlık, gelenek ve göreneklerinden etkilenmiş ve bir dereceye kadar ortak diyebileceğimiz bir kültürün oluşumuna katkıda bulunmuşlardır. Anadolu motiflerinde gördüğümüz sadece dekoratif amaçlı olmayan, belli olayları ve fikirleri yansıtan ‘sessiz iletişim sistemi’nin⁵⁸ varlığı, bu gerçeği doğrulamakla kalmayıp, aynı zamanda yerel halk arasında belli bir *forma mentis* olduğunu işaret eder. Diğer bir deyişle, bir noktaya kadar dini, etnik ve kısmen kültürel farklarına rağmen, Kayseri’nin Rum, Müslüman ve Ermenileri aynı kültürün dilini konuşuyorlardı.

Yinede, bakış açımızı biraz daha genişlettiğimizde incelediğimiz dönemde insan ihtiyaçlarının birbirine benzer olduğunu, koşullarının belirli eşya ve araç kullanılması gerektirdiğini farkederiz. Mesela yastık tercihlerinde olduğu gibi. 19. Yüzyıl mobilyalarını günümüz standartları ile değerlendiremeyiz. Büyük ihtimalle dönemin koltuk ve kanepelerinin yeteri kadar rahat olmaması da insanların tercihlerinde belirli rol oynuyordu. Ayrıca bu noktada göçmen tercihlerini psikolojik yönden göz önünde bulundurduğumuzda, onların diğerleriyle paralel tarzda eşya kullanmalarını, bir nevi ‘memleket hasreti’ ile açıklayabiliriz. Çünkü sadece 19. Yüzyıl sonu Kayseri’inde değil bütün dönemlerde göçedenler yaşam alanlarında kendi ait oldukları memleketlerinin karakteristiğini yansıtan eşyalar kullanma eğilimindedirler. Aslında Rumların yeni göç ettikleri yerlerde mikro-kosmos kurup genelde kendi etnik komünite üyeleriyle iletişim kurmaları (bkz. 5. sayfa) bu eğilimin bir göstergesidir⁵⁹.

Diğer taraftan, Kayseri gayri-Müslimlerinin yeni mimari stillere açık olmaları, onların öğrendikleri yenilikleri uygulamaya istekli oldukları anlamına gelir. Bu durum, bizi alternative açıklamalar aramaya yönlendiriyor çünkü sivil konutların dış cephelerinde rastladığımız kültürel farklılaşma, neden iç mekânlarda etkisini yitiriyor sorusunun cevabını bulmalıyız. Belkide araştırdığımız sorunun cevabı çok da sofistike değildir ve bu noktada bize göç sürecinin kendisi ışık tutabilir. 19. Yüzyıl sonu göçlerini tekrar düşündüğümüzde birçok göçmen için çokta rahat gerçekleşmediğini, birçok bakımdan imkânsızlıklarla dolu bir süreç olduğunu hatırlarız. Bu nedenle, ne kadar araştırma sonuçlarımızla çelişse, olasılık olarak 19. Yüzyıl sonunda Kayserili Rum göçmenlerin Batı ve Avrupa tarzı mobilya kullanımına hevesli olma ihtimallerini, ama istedikleri ev eşyalarını kendi memleketlerine ulaşım imkânsızlıkları nedeniyle taşıyamama durumlarını gözönünde bulundurmalıyız.

⁵⁸ Erbek 2002, *passim*.

⁵⁹ Smith 1991, s.21.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Küçük Asya Araştırma Merkezi / Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Atina)

Sözlü Gelenek Arşivi (Αρχείο Προφορικής Παράδοσης)

For Kayseri (Καισάρεια): ΚΠ 45-A, 45, 46, 48, 55.

For Talas/ Kayseri (Μουταλάσκη Καισάρεια): ΚΠ 96, 97, 98, 99.

For Tavlusun/ Kayseri (Ταβλούσουν Καισάρεια): ΚΠ 120, 122.

For Darhian-Taksiarhis/ Kayseri (Ταρχίαν Ταξιάρχης Καισάρεια): ΚΠ 124.

For Çukur/ Kayseri (Τσούχουρ Καισάρεια): ΚΠ 134, 135.

Rizos, Serafheim N. *Η Συνασός: Πότε Πήγαν οι Συνασίτες στην Πόλη*. Nea Sinassos, 1958.

Sarioglou, Dimitrios. *Πληροφορίες για την Κερμύρα*. Athens, 1959.

Genel Devlet Arşivleri / Γενικά Αρχεία του Κράτους (Atina)

Κώδιξ της Κοινότητος και της Εκκλησίας. Μουταλάσκη 1834-1923. (Κώδικας no. 199).

Βιβλίον Πρακτικών του Επαρχιακού Συμβουλίου. Καισαρεία, 1875.

Ankara Milli Kütüphanesi (Ankara)

Kayseri Şer'iyye Sicili no. 197, (1831-1833/ 1246-1249).

Kayseri Şer'iyye Sicili no. 198, (1833-1835/ 1249-1251).

Kayseri Şer'iyye Sicili no. 209, (1851/ 1267).

Kayseri Şer'iyye Sicili no. 210, (1852-1854/ 1268-1270).

Kayseri Şer'iyye Sicili no. 223, (1870-1873/ 1288-1290).

Kayseri Şer'iyye Sicili no. 224, (1871-1873/ 1288-1290).

Anadolu Amerikan Koleji/American College of Anatolia (Selanik)

Missionary Letter of J. O. Barrows. Marsovan, May 22, 1874. (Reel no. 591, dosya no. 36).

Missionary Letter of J. O. Barrows. (Reel no. 590, folyo no: 38).

Missionary Letter of J. O. Barrows. Kayseri, July 16, 1874. (Reel no. 590, dosya no: 40).

Missionary Letter of J. O. Barrows. Kayseri, October 13, 1874. (Reel no. 590, dosya no. 42).

Missionary Letter of Lewis Bartlett. Kayseri, July 10, 1874. (Reel no. 590, dosya no. 95).

Missionary Letter of Lewis Bartlett. Talas, September 17, 1875. Reel no. 590, dosya no. 99.

Missionary Letter of Lewis Bartlett. Talas, March 16, 1876. (Reel no. 590, dosya no. 100).

Annual Report of Lewis Bartlett for the Years 1875-1876. Kayseri, 1876. (Reel no. 589, dosya no. 104).

Missionary Letter of Lewis Bartlett. Talas, April 13, 1880. (Reel no. 590, dosya no. 131).

Missionary Letter of Lewis Bartlett. Talas, July 6, 1880. (Reel no. 590, dosya no. 133).

Missionary Letter of W. A. Farnsworth. Kayseri, February 5, 1872. (Reel no. 591, dosya no. 710).

Missionary Letter of W. A. Farnsworth. Kayseri, January 3, 1873. (Reel no. 591, dosya no. 715, 3 January 1873).

Konut ve Göç: 19. Yüzyıl Kayseri Rum Evleri

- Missionary Letter Missionary Letter of W. A. Farnsworth.* Talas, July 16, 1873. (Reel no. 591, dosya no. 110, 16 July 1873).
- Missionary Letter Missionary Letter of W. A. Farnsworth.* Talas, July 24, 1873. (Reel no. 591, dosya no. 111).
- Missionary Letter Missionary Letter of W. A. Farnsworth.* Talas, July 17, 1874. (Reel no. 591, dosya no. 724).
- Annual Report of Missionary Letter of W. A. Farnsworth for the Years of 1874-1875.* Talas, April 8, 1875. (Reel no. 589, dosya no. 102, 8 April 1875).
- Missionary Letter of W. A. Farnsworth.* Talas, August 15, 1875. (Reel no. 591, dosya no. 732).
- Annual Report of W. A. Farnsworth for the Years 1876-1877 for Cesarea Station.* Kayseri, February 27, 1877. (Reel no. 589, dosya no. 105).
- Annual Report of W. A. Farnsworth for the Years 1878-1879.* Talas, April 26, 1879. (Reel no. 589, dosya no. 110).
- Missionary Letter of W. A. Farnsworth.* Talas, April 30, 1879. (Reel 591, dosya no: 768).
- Missionary Letter of James Fowle.* Kayseri, December 31, 1879. (Reel 591, dosya no: 190).
- Missionary Letter of James Fowle.* Kayseri, July 1, 1880. (Reel 591, dosya no: 171).
- Missionary Letter of J. V. Leonard.* Kayseri. (Reel 585, dosya no: 161).

Beyazıt Devlet Kütüphanesi (İstanbul)

Sâlnâme-i Vilâyet-i Ankara, defa 12, (1891-1892).

Basılı Kaynakları

- Ainsworth 1842 William Francis Ainsworth. *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia.* C. 2. London: John W. Parker, 1842.
- Alcock 1831 Thomas Alcock, *Travels in Russia, Persia, Turkey and Greece in 1828-1829.* London: Clarke and Son, 1831.
- Augustinos 1997 Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları: Ondokuzuncu Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite* (Ankara: Ayraç, 1997)
- Barkley 1891 Henry C. Barkley, *A Ride through Asia Minor and Armenia: Giving a Sketch of the Characters, Manners, and Custom of Both the Mussulman and Christian Inhabitants.* Cambridge: Cambridge University Press, 2011. (First published 1891).
- Benjamin 1867 S. W. G. Benjamin, *The Turks and the Greeks or, Creeds, Races, Society, and Scenery in Turkey, Greece and the Isles of Greece.* New York: Hurd and Houghton, 1867.
- Blacy 1870 H. De Blacy, *Causeries Orientales.* Genève: Michel Levy Freres, 1870.
- Büyükmişçi 2005 Gonca Büyükmişçi, *Kayseri'de Yaşam ve Konut Kültürü.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2005.

Çağdaş Lara Çelebi

- Calvert 1767 Frederick Calvert, *A Tour to the East in the Years 1763 and 1764*. London: W. Richardson and S. Clark, 1767.
- Chantre 1999 B. Chantre, *Ταξίδι στην Καππαδοκία το 1893*. Translated by Μαρία Παπαδοπούλου. Athens: Τροχάλια, 1999.
- Clarke 1818 Edward Daniel Clarke, *Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa*. 2nd edn. New York: T. Cadell and W. Davies, 1818.
- Clogg 2002 Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, 2nd edn. (Cambridge: Cambridge University, 2002)
- Craven 1789 Elisabeth Craven, *A Journey Through the Crimea to Constantinople*. London: G. G J. & J. Robinson, 1789.
- Deval 1828 Charles Deval, *Deux Annees Constantinople et en Morée (1825-1826) ou Esquisses Historiques sur Mahmoud, les Janissaires, les nouvelles troupes, Ibrahim Pacha, Solyman-Bey, etc.* Paris: R. G. Jones, 1828.
- Edson 1878 Clark L. Edson, *The Races of European Turkey: The History, Condition and Prospects*. Edinburgh: Dodd, Mead, 1878.
- Elliott 1838 Charles B. Elliott, *Travels in the Three Great Empires or, Austria, Russia and Turkey*. C. 1. London: Richard Bentley, 1838.
- Galland1854 Horton Thomas Galland, *Turkey: People, Country, and Government*. London: Mason, 1854.
- Homans1858 Smith J. Homans, *A Cyclopedia of Commerce and Commercial Navigation*, ed. Smith J. Homans (New York: J. Smith Homans, 1858)
- Ioannidis 1896 I. Ioannidis, *Καισαρεία Μητροπολιτερί βε Μααλουμάτι Μουτενεββία* (İstanbul: Αλεξάνδρος Νομισματίδης, 1896
- Leake 1824 William Martin Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country*. London: John Murray, 1824.
- Milner 1877 Thomas Milner, *The Ottoman Empire: The Sultans, the Territory and the People*. London: Longman, 1877.
- Mistakidis 1892 Vasilios Mistakidis, “Καππαδοκικά. Περιγραφή: Γεωγραφική, στατιστική, εκπαιδευτική, εμπορική, εκκλησιαστική της Μητροπόλεως Καισαρείας.” *Παρνάσσος*, S. 15 (1892), 368-379, 445-458, 600-615.
- Oskanyan 1857 C. Oskanyan, *The Sultan and his People*. New York: Derby & Jackson, 1857.
- Pardoe 1837 Julia Pardoe, *The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks in 1836*. C. 1. London: Henry Colburn, 1837.

Konut ve Göç: 19. Yüzyıl Kayseri Rum Evleri

- Porter 1854 James Porter, *Turkey, its History and Progress: From the Journals and Correspondence of Sir James Porter*. C. 1. London: Hurst and Blackett, 1854.
- Rizos 1958 Serafheim N. Rizos, *Η Συνασός: Πότε Πήγαν οι Συνασίτες στην Πόλη* (Nea Sinassos, 1958)
- Sarioglou 1959 Dimitrios Sarioglou, *Πληροφορίες για την Κερμίρα* (Athens, 1959)
- Sauer 1788 Lusignan Sauer, *A Series of Letters Addressed to Sir William Fodyce: Containing a Voyage and Journey from England to Smyrna, from thence to Constantinople, and from that Place Over Land to England*. London: Payne and Son, 1788.
- Slade 1833 Adolphus Slade, *Records of Travels in Turkey, Greece & c. and of a Cruise in the Black Sea with the Capitan Pasha in the Years 1829, 1830 and 1831*. London: Saunders and Otley, 1833.
- Smith 1838 Jerome van Crowninshield Smith, *Incidents of Travel in Greece, Turkey, Russia and Poland*. 5th edn., C. 1. New York: Harper & Brothers, 1838.
- Smith 1852 Jerome van Crowninshield Smith, *Turkey and the Turks: Travels in Turkey*. Boston: F. Gleason's. Stephens, John Lloyd, 1852.
- Stoianovich 2003 Traian Stoianovich, "Βάση ανεφοδιασμού του ατλαντικό-ευρωπαϊκού δικτύου επικοινωνίας." *Ελληνική οικονομική ιστορία ΙΕ'-ΙΘ' αιώνας*, haz. Spyros I. Asdrachas, C. 1, 424-433, Athens: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2003
- Tobin 1855 Catherine Tobin, *Shadow of the East, or Slight Sketches of Scenery, Persons and Customs from Observations During a Tour in 1853 and 1854 in Egypt, Palestine, Syria, Turkey and Greece*. London: Imperial, 1855.
- Ubicini 1856 M. A. Ubicini, *Letters on Turkey: An Account of the Religious, Political, Social and Commercial Condition of the Ottoman Empire, the Reformed Institutions, Army, Navy &c.* vols. 1-2. London: John Murray, 1856.
- White 1846 Charles White, *Three Years in Constantinople or the Domestic Manners of Turks in 1844*. 2nd edn., C. 2. London: Henry Colburn, 1846.
- Wilkinson 1896 Charles Wilkinson, *A Tour through Asia Minor and the Greek Islands with an Account of the Inhabitants, Natural Productions and Curiosities for the Instruction and Amusement of the Youth*. London: Darton and Harvey, 1896.
- Wittman 1803 William Wittman, *Travels in Turkey, Asia-Minor and Syria and Across the Desert into Egypt During the Years 1799, 1800*

Çağdaş Lara Çelebi

and 1801 in Company with the Turkish Army and the British Military Mission. London: St. Paul's Church Yard, 1803.

Kitap ve Makaleler

- Akarlı 1993 Engin Deniz Akarlı, *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*. Berkeley: University of California Press, 1993.
- Anagnostopoulou 1997 Sia Anagnostopoulou, *Μικρά Ασία 19^{ος} αι.- 1919: Οι Ελληνορθόδοξες κοινότητες, από το μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος* (Athens: Ελληνικά Γράμματα, 1997
- Anderson1983 Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 1983.
- Asvesti 1980 Maria V. Asvesti, *Επαγγελματικές ασχολίες των Ελλήνων της Καπαδοκίας*. Athens: Επικαιρότητα, 1980.
- Augustinos 1997 Gerasimos Augustinos, *Κüçük Asya Rumlari: Ondokuzuncu Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*. Ankara: Ayraç, 1997.
- Beyru 2000 Rauf Beyru, *19. Yüzyıl'da İzmir'de Yaşam*. İstanbul: Literatür, 2000.
- Berk 1951 Celile Berk, *Konya Evleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, 1951.
- Brown 1996 Barbara B. Brown, "The Impact of Male Labour Migration on Woman on Women in Botswana.", *Sociology of Migration*, haz. Robin Cohen, 367-388. Cheltenham: Oxford University, 1996.
- Clark 1878 L. Clark, *The Races of European Turkey: The History, Condition and Prospects* (Edinburgh: Dodd & Mead, 1878
- Clogg 2002 Richard Clogg, *A Concise History of Greece*. 2. bs. Cambridge: Cambridge University, 2002.
- Coolen ve Ritsuko 2004 Henry Coolen- Ozaki Ritsuko, "Culture, Lifestyle and the Meaning of Dwelling." *International Conference Toronto*, 1-14. Toronto: University of Toronto, 2004.
- Çelebi 2011a Çağdaş Lara Çelebi, *Ottomanism and Inter-Communal Relations: Sanjak of Kayseri in the Decade of 1870-1880*. Berlin: Lambert Publishing House, 2011.
- Çelebi 2011b Çağdaş Lara Çelebi, *The Educational Developments in Kayseri in the Decade of 1870-1880: From the Prism of Inter-Communal Relations*. Berlin: VDM, 2011.
- Durul 1987 Yusuf Durul, *Türk Kilim Motifleri*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1987.
- Erbek 2002 Mine Erbek, *From Çatalhöyük to the Present Anatolian Motifs*. Ankara: Republic of Turkey Ministry of Culture, 2002.

- Everett 1966 Lee S. Everett, "A Theory of Migration." *Demography of Migration*, 47-57. XX: Population Association of America, 1966.
- Faroqhi 2006 Suraiya Faroqhi, 'Kentlerde Toplumsal Yaşam.', *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. 2. bs., haz. Halil İnalçık ve Donald Quataert, C. 2, 699-743. İstanbul: Eren, 2006.
- Iliou 1985 Philippos Iliou, "Δέκα εκδόσεις της Τυπογραφίας Γλυκῆ με επιμέλεια του Άββα Γραδενίδου στα χρόνια 1673-1674." *Μνήμων*, S. 10 (1985): 236-247.
- Iliou 2003 Philippos Iliou, "Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Η νεωτερική πρόκληση." *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000. (Η Οθωμανική Κυριαρχία 1770-1821: Διαφωτισμός, Ιστορία της Παιδείας, Θεσμοί και Δίκαιο)*, C. 2, 9-26. Athens: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2003.
- İmamoğlu 2010 Vacit İmamoğlu, "Sofa as the Expression of Elegance in Traditional Kayseri Houses." *METU Journal of the Faculty of Architecture*, S. 27/2 (2010): 223-238.
- İncesakal 1991 Mustafa İncesakal, "Kayseri Evleri." *Türk Halk Mimarisi Sempozyum Bildirileri*, 97-115. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma Dairesi, 1991.
- Karpat 1998 Kemal Karpat, "1880'de Kayseri Sancağı'nın Sosyal, Ekonomik ve İdari Durumu: İngiltere'nin Anadolu Konsolos Yardımcısı Lieutenant Ferdinand Bennet'in Raporu (Ekim 1880)." *Bulleten*, S. 57/235 (1998): 881-911.
- Katsiardi Hering 2003 Olga Katsiardi Hering, "Τα δίκτυα της ελληνικής εμπορικής διακίνησης." *Ελληνική οικονομική ιστορία ΙΕ'-ΙΘ' αιώνας*, haz. Spyros I. Asdrachas, C. 1, 461-481. Athens: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2003.
- Loukopoulos 1985 Dimitris Loukopoulos, "Η ξενιτιά." *Δελτίο Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών*, S. 5 (1985): 503-511.
- Mehlan 1979 Arno Mehlan, "Οι εμπορικοί δρόμοι στα Βαλκάνια κατά την Τουρκοκρατία." *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών στα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας ιε'-ιθ' αι.*, 367-407. Athens: Μέλισσα, 1979.
- Mabogunje 1999 Akin L. Mabogunje, "System Approach to a Theory of Rural-Urban Migration." *Geographical Analysis*, haz. Robin Cohen, 43-60. Cheltenham: Edward Elgar, 1999.
- Mosha Livin 2011 H. Mosha Livin "Imposing of Architectural and Spacial Planning Concepts into Local Dwelling Culture," *Prime Journal of Business Administration and Management (BAM)*, no:2/6 (2011): 596-603.

- Petersen 1996 William Petersen, “General Typology of Migration.” *Theories of Migration*, haz. Robin Cohen, 3-13. C. 1. Cheltenham: American Sociological Association, 1996.
- Rizos 2007 Serafheim N. Rizos, *H Συνασός*. C. 1-2. Athens: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, 2007.
- Smith 1991 A. D. Smith, *National Identity*. Middlesex: University of Nevada Press, 1991.
- Sklavenites 1991 Triantaphyllos E. Sklavenites, “Βιβλιολογία.” *Μνήμων*, S. 13 (1991): 161-167.
- Stoianovich 2003a Traian Stoianovich, “Βάση ανεφοδιασμού του ατλαντικό-ευρωπαϊκού δικτύου επικοινωνίας.” *Ελληνική οικονομική ιστορία ΙΕ'-ΙΘ'αιώνας*, haz. Spyros I. Asdrachas, C. 1, 424-433, Athens: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2003.
- Stoianovich 2003b Traian Stoianovich, “Διασπορές και εδαφική τριμερής κατανομή,” *Ελληνική οικονομική ιστορία ΙΕ'-ΙΘ'αιώνας*, haz. Spyros I. Asdrachas, C. 1, 424-433, Athens: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 2003
- Tali 2005 Şerife Tali, “Geleneksel Kayseri Evlerinde Süsleme.” *Journal of Graduate School of Social Sciences*, S. 6/2 (2005): 61-85.
- Tali 2008 Şerife Tali, “Germir Evlerinin Giriş Kapı Tasarımları Üzerine Tipolojik Bir Araştırma.” *Journal of Institute of Fine Arts*, S. 21(2008): 165-185.
- Tsalikoglous 1980 E. I. Tsalikoglous, “Λαογραφικά από τα Φαβιανά (Zincidere) της Καισάρειας.” *Μικρασιατικά Χρονικά*, S. 17 (1980): 146-169.
- Tzelalian 1988 Agop A. Tzelalian, *H Αρμενική τυπογραφία. Η πρόιμη περίοδος (1486-1800)*. Athens: Έκδοση Χαμασκαϊν, 1988.
- Tuzcu 2000 Ali Tuzcu, “19. YY’ın Başlarından 20. YY’ın İlk Çeyreğine Seyyahların Gözüyle ve Konsolosluk Raporlarında Kayseri’nin İktisadi Yapısı.” *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, haz. Ali Aktan, Ramazan Tosun and Ayhan Öztürk, 527-552. Kayseri: Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, 2000.
- Tuztaş 2010 Uğur Tuztaş, “İdeal Osmanlı ‘Türk’ Evinin Anadolu Evlerinden Ayırıştırımında Biçimsel ve Bilimsel Açıklamalar.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3/14 (2010): 497-510.
- Yıldırım ve Hidayetoğlu 2006 K. Yıldırım - M. L. Hidayetoğlu, “The Investigation of Wooden Ceilings Belonging to Traditional Türk Houses.”, *9th International Symposium of Traditional Arts*, 332-341. İzmir: Sempozyum Kurulu and Tübitak, 2006.

Konut ve Göç: 19. Yüzyıl Kayseri Rum Evleri

Wilkinson 1896 Charles Wilkinson, *A Tour through Asia Minor and the Greek Islands with an Account of the Inhabitants, Natural Productions and Curiosities for the Instruction and Amusement of the Youth* (London: Darton and Harvey, 1896)

Tezler

Gürler 2001 Necmettin Gürler, “212 Numaralı Şer’iyye Sicili (H. 1270-1273/ 1853-1856)”, master tezi, Erciyes Üniversitesi, 2001.

Kapoli 2004 P. Paraskevi Kapoli. “Πόλη και μετανάστευση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία: Κωνσταντινούπολη και Καππαδόκες μετανάστες (1856-1908)”, master tezi, Atina Üniversitesi, 2004.

İnternet Kaynakları

Baran ve Yıldırım 2008 Mine Baran - Mücahit Yıldırım, “The Traditional Turkish House and the Use of Color.” *Electronic Journal of Social Science*, no: 7/26 (2008): s.223-234.

Öztuna 2009 Yılmaz Öztuna, ‘Osmanlı Türkiye’sinde Enflasyon’, <http://tarihvedenedeniyet.org/2009/08/osmanli-turkiyesinde-enflasyon.html> (erişim tarihi: 15.02.2017).